

Overleveringen om den hellige Margrete af Roskilde

Af Helge Søgaaard

*Midtpunktet i dr.phil. Helge Søgaaards skildring er fremlæggelsen af det hidtil ukendte håndskrift, der ligger til grund for P.F. Suhms udgave i *Scriptores rerum Danicarum V* om den hellige Margrete, og som ansås for tabt. Hertil slutter sig andre meddelelser om helgeninden.*

Som bilag er Hans Olriks oversættelse af den latinske tekst tilføjet.

Da professor M.Cl. Gertz samlede efterretningerne om de danske helgener fra middelalderen for at give en bedre udgave end den, Jacob Langebek og P.F. Suhm havde bragt i *Scriptores rerum Danicarum*, var det særlig for de lokale hellige mænd og kvinder vanskeligt at fremskaffe et fyldestgørende tekstgrundlag, men hans udgave af *Vitae sanctorum Danorum*, 1908-1912, bragte ved sine tekster, der hvilede på de håndskrifter, han kunne opspore, et meget forbedret udgangspunkt for kendskabet til denne side af middelalderens kulturliv. Kun for den hellige Margareta af Roskilde, som hun kaldtes, manglede en overlevering ud over den tekst, der var trykt af Suhm i *Script. rer. Dan. V*, 1783, p. 303, og som hvilede på et gammelt håndskrift i Geheimearchivet, hvor Langebek som dets leder havde let adgang til det. Gertz aftrykker den, idet han ændrer retskrivningen til den middelalderlige.

Den beretning, professor Gertz forgæves eftersøgte, er utvivlsomt bevaret sammen med andre om nordisk historie i et håndskrift i Det kgl. Bibliotek, Gl.kgl. Samling 2434,4°. Dr. Emil Gigas kan om det oplyse, at det stammer fra Hans Svaning den Yngre (1600-1676), og at det blev afgivet fra Geheimearchivet 1784 og tidligere havde tilhørt den store bogsamler Fr. Rostgaard (1671-1745), og at Langebek havde tilføjet en note i det¹. Sammenlignes teksten hos Svaning med trykket i *Script. rer. Dan.* er overensstemmelsen fuldstændig. Vanskeligere er det at påvise, hvorfra Svaning har fået sin beretning. Det kan kun blive en løs gætning, at der hos morfaderen, historikeren Hans Svaning (1503-1584) har været

1. Katalog over Det st. kgl. Bibl.s Haandskrifter II, 1906, p. 226-227.

en kilde, der ikke er blevet afleveret, da han 1579 måtte give sit materiale fra sig, og at den er overgået til dattersønnen. Det kan også anføres, at der i det gamle universitetsbibliotek før branden 1728 har været en skildring i capsa Cypriani »de Margareta quadam, Absalonis archiepiscopi cognata, ab Herlone marito interfecta et anno 1176 præcedentibus miraculis in sanctorum numerum relata«². Også til dette håndskrift kan Svanings tekst gå tilbage, måske gennem mellemed.

Erik Pontoppidan samlede i sin kirkehistorie, hvad han kunne finde om Margareta ud fra den ældre sjællandske krønike, som han citerer fuldstændigt. Endvidere har han kendt *Annales Ryenses* og synes at citere *Annales Lundenses* (*chronicon incerti auctoris*), der begge sætter helgenindens dødsår til 1177, fremdeles teksten, som den findes hos Svaning, og et håndskrift, der bl.a. har indeholdt det samme som bullen af 13. august 1257, og hvorom det er svært at udtale noget bestemt. Også en perifer bemærkning om hende af Messenius har Pontoppidan fundet frem til³.

På de følgende sider bringes Svanings tekst i faksimile efter Ms. micro. 2803 med en transskription, hvor kun de betydningsfulde ændringer hos Suhm og Gertz er anført. Til Det kgl. Bibliotek rettes en tak for den imødekommenhed, hvormed det har stillet materialet til rådighed.

A[nno] d[omin]i 1176¹ die solennitatis sanctorum Crispini et Crispiani² Margareta Absalonis Archiepiscopi Lundensis (ut ipse fatebatur)³ cognata, & Petri Episcopi Roschildensis & fratrum ejus consanguinea, ab Herlone marito interfecta de trabe, quasi sibi ipsi manus intulisset, intra clausas januas de nocte suspenditur, ac postea jussu officialis cemiterio eliminata, in campo sepelitur, ubi⁴ misso cælitus⁵ igne, postquam nocturna luminis coruscatione, innocentia ejus probaretur, defertur res ad Absolonem⁶ Episcopum, ille verbis fidem non statim adhibens, donec rerum, de quibus sermo esset veritas fieret explorata, dictis non facile credidit. Postquam autem fama magis magisque increbesceret, inuestigatores Roschildia fidelissimos mittit, qui comperta hujus rei veritate, illi audita renunciant⁷. Mox, ut vera esse quæ audierat, cognovit, Spiritu exultans quod talia fieret in suæ ciuitatis territorio Simone Abbate Sorensi & Richardo quondam Abbate Ringstadiensi, alijsque prudentibus aduocatis, cum eis sedulo deliberabat, quid in hac causa agendum foret.

2. S. Birket Smith: Om Københavns Universitetsbibliothek før Branden 1728, 1882, p. 150, og Tillæg, 1890, p. 1.

3. *Annales ecclesiæ Danicæ* I, 1741, p. 442 f. Johs. Messenius: *Scandia Illustrata*, 1700, II, p. 10.

An. 1176: die solennitatis sanctorum Crispini et
 Crispiani Margareta Absalonis Archiepiscopi Lau-
 dentis (cui ipse futebatur) cognata, & Petrus Episcopi
 Roschildensis & fratrum ejus consanguinea, ab Her-
 lone murice interfecta de trabe, quasi sibi ipsi ma-
 nus intulisset, intra clausas januas de nocte suffren-
 ditur, ac postea jussu officialis cimiterio eliminata,
 in campo sepelitur, ubi missa calidus igne, postquam
 nocturna luminis coruscatione innocentia ejus proba-
 retur, deferunt res ad Absalonem Episcopum, illi ver-
 bis fidem non statim adhibens, donec verum, de quibus
 sermo esset veritas fieret explorata, dictis non fide-
 le creditur. Postquam autem fama magis magis
 crebesceret, inuestigatores Roschildia fidelissimos mittit,
 qui comperta hujus rei veritate, illi audita renuntiavit
 Rex, ut vera esset, quae audierat, cognovit. Spiritus enim
 sanctus quod talia fieret in sua civitatis territorio Si-
 moni Abbate Sorensi & Richardo quondam Abbate
 Ringstadensi, aliis prudentibus addeceatis, cum eis
 consilio deliberabat, quid in hac causa agendum foret

Deinde Helonem in sua malitia persequens per suam
viam advocat, et an objecti flagitij reus sit interro-
gat, confitetur ille nec negat flagitium crebrescentibus
miraculis, cognoscens se proditum. Ipsi sunt parentes mar-
tiris Heloni, vicem sui operis volentes respondere,
quos compescens Episcopus eundem reconciliat carissimis.
Hinc Striptus populi frequentia, proficiscitur ad tu-
mulum matrona nobilis, cum ingenti latitia, erigitur
ergo corpus a sepulchro, abluatur, ac feretro superim-
positum ad civitatem reuerenter refertur. Redit
obitum sacro funeri cum summo tripudio, ordo, sen-
tias, conditicia, precedebant feretrum ceteri cum lau-
dibus, subsequerentur clerus & pontifex cum hymnis
& concentibus. Introducitur ergo corpus in sacra
virginis Maria Basilicam, ubi mansolam ingens
concrete constructa, ubi postea multis claruit miraculis.

Deinde Herlonem in suæ malitiæ pertinacia perdurantem aduocat, et an objecti flagitij reus sit interrogat, confitetur⁸ ille nec negat flagitium crebrescentib[us] miraculis, cognoscens se proditum. Insistunt parentes martyris Heloni, vicem sui operis volentes rependere, quos compescens Episcopus eidem reconciliat citissime. Hinc Stipatus populi frequentia, profiscitur ad tumultum matronæ nobilis, cum ingenti lætitia, eruitur⁹ ergo corpus a sepulcro, abluatur, ac feretro superimpositum ad ciuitatem reuerenter reducit. Ruit obuam sacro funeri cum summo tripudio, ordo¹⁰, sexus, ætas, conditio, præcedebant feretrum cerei cum lampadibus, subsequatur clerus & pontifex cum hymnis et concentibus. Introducitur ergo corpus in sacræ¹¹ virginis Mariæ Basilicam, ubi mauseoleum ingens honeste construitur, ubi postea multis claruit miraculis.

S – P.F. Suhms tryk i *Scriptores rerum Danicarum* V, 1783, p. 303. G – M.Cl. Gertz's tryk i *Vitæ sanctorum Danorum*, 1908-1912, p. 389-390. Der er ikke taget hensyn til G.s transkription til middelalderlig retskrivning:

1. G. M.C.LXXVI. 2. G Crispiniani. 3. S og G ut ipse fatebatur uden (). 4. G. Ubi 5. S coelitus. 6. S og G Absalonem. 7. G renuncient. 8 G Confitetur. 9. S og G. Eruietur. 10. G omnis ordo. 11. G sancte.

De senere efterretninger om helgeninden er ikke mange. 1191 blev relikvier fra hende nedlagt i Gumløse kirke i Skåne. Hun kaldes her »*sancta Margareta martyr, quæ Roskildis requiescit*«⁴, og også senere knyttes Roskilde til hendes navn, ikke stedet, hvor hun blev dræbt, selv om det ikke blev glemt. 1198 bekræftede Innocens 3. de indtægter, klosteret i Sorø havde af gaverne ved hendes grav, og hun kaldes her *sancta*⁵. Ved kurien har man dog vist ikke villet anerkende Margaretas helgenverdig-hed, og det ser ud til, at der i 1230'erne er søgt om hendes optagelse blandt kirkens anerkendt hellige, uden at det er lykkedes⁶, og heller ikke senere er hun blevet kanoniseret, men det har ikke formindsket den almindelige hyldest, som blev bragt hende på Sjælland, og da Alexander 4. 16. juli 1257 bekræftede Absalons gave til nonnerne i Roskilde på en trediedel af ofrene til martyrens tidligere grav ved havet, hvor en kirke (*ecclesia*) var opført, kaldes hun *sancta*, og den samme pave bekræftede det foruden de »*collecta sancte Margarete*«, der blev ydet af en række østsjællandske herreder, i en bulle 13. august samme år⁷.

4. Script. rer. Dan. V, 1783, p. 379.

5. Dipl. Dan. 1, III, 1976, nr. 241.

6. Alfr. Krarup: *Bullarium Danicum*, 1932, nr. 1042-1043.

7. Dipl. Dan. 2, I, 1938, nr. 229 og 234.

Den ældre sjællandske krønike, der er afsluttet 1307, anfører helgenindens dødsdag som 28. oktober, mens Svanings tekst har 25. oktober, og fremhæver Absalons virksomhed for Margaretas ophøjelse, idet det beklages, at der ikke var gjort nok for at udbrede kendskabet til hendes undergerninger⁸. I krøniken kaldes hendes ægtefælle Herlogh, i Svanings tekst Herlo, og krøniken angiver som stedet for mordet Ølsyæ, Ølishøue (Højelse). Langebek gengiver den middelalderlige navneform med Ølse-magle, Ramsø herred, og følges af Hans Olrik.

Om Margareta selv vides der ikke mere, end hvad den kortfattede beretning fortæller, hvoraf det fremgår, at hun har hørt til Sunesønnernes slægt. Alderen af selve beretningen kan kun bestemmes til tiden efter 1191, da Peder Sunesøn omtales som biskop i Roskilde, og han opnåede denne værdighed dette år, men det er vel det sandsynligste, at den er skrevet nogle år efter, mens mindet om hendes død var levende⁹. Hendes navn nåede vidt om og nævnes i de islandske årbøger, hvor året for hendes *passio* sættes til 1177¹⁰, og nåede ned til Frankrig, hvor undergerningerne ved hendes første og nedværdigende grav omtales, og utallige mirakler efter translationen til Roskilde fremhæves.

Med Hans Olriks oversættelse af beretningen i *Script. rer. Dan.* blev den mere kendt. Hvor længe Margareta blev holdt i ære vides ikke. Den sjællandske krønike fortæller, at der fandtes en gammel kirke, hvor hun blev dræbt, men da Peder Olsen ordret gentager denne bemærkning, kan der ikke ud fra denne sluttes, at den endnu stod på reformationstiden. Nu er der ikke det ringeste spor af den eller af »mausolæet« i Roskilde¹¹. I dette århundrede har Thomas B. Bang givet en skildring af hendes martyrium og ophøjelse, og den bedste og nyeste skildring er skrevet af dr. Tue Gad, særlig værdifuld ved den bibliografiske oversigt¹².

Kendskabet til den hellige Margrete er vokset langsomt. Hans Svaning den Yngre reddede ved at afskrive en nu ukendt kilde det meste af, hvad der nu kendes til hende. Dagen for hendes drab, Crispinus og Crispinianus' dag, er for den sidste helgen fejlskrevet til Crispianus, som allerede Suhm har rettet til det rigtige i en note, og de rettelser, professor Gertz har gjort, synes ret selvfølgelige, og alle de forefundne fejl skyldes formentlig, at Svaning har arbejdet for hurtigt. Thomas Bartholin har vist

8. M. Cl. Gertz: *Scriptores minores* II, 1922, p. 47; 56.

9. Lauritz Weibull antager, at beretningen er skrevet 1178 (*Scandia* IV, 1931, p. 285-288).

10. Gustav Storm: *Islandske Annaler* indtil 1578, 1888, p. 118; 323.

11. *Script. rer. Dan.* I, 1772, p. 121; 178.

12. Aarbog for Kbh.s Amt 1910, p. 54-57. Kulturhist. leks. for nord. middelalder XI, 1966, art. Margrethe.

også kendt den kilde, Svaning har benyttet, da han anfører det samme år for drabet¹³, og Erik Pontoppidan har kendt Svanings beretning eller dens kilde og søger at samle alle meddelelser om helgeninden. Mod århundredets slutning bliver Svanings beretning trykt af Suhm, der desuden i sin historie beretter, at hendes »særk« blev bevaret i domkirken i Lund, og at det var den, Christian 1. 1468 udbad sig til lån, fordi den hjalp kvinder under fødsler¹⁴. Fra Suhm vandrede denne efterretning videre til Rasmus Nyerup i hans vision om et kommende Nationalmuseum¹⁵. Kongens anmodning til kapitlet i Lund indeholder dog intet om, at den skulle have tilhørt den hellige Margrete¹⁶.

Hun blev mere kendt ved den nævnte oversættelse, men det største fremskridt var dog Lauritz Weibulls fund af beretningen om underne efter hendes død. Tue Gad har samlet nutidens viden og gør opmærksom på, at Margrete fra Højelse kan forveksles med Margrete fra Antiochia. Den sidste helgeninde var hjælper ved fødsler. Det var jomfru Maria også, og den omtalte »særk« i Lund er blevet henført til hende¹⁷.

Hverken Hans Olrik eller M.Cl. Gertz omtaler relikvien i Lund og dens vidunderlige egenskaber. Det er den skånske historiker Sven Bring (Lagerbring) (1707-1787), som i sit *Monumenta Scaniae* I, p. 100-101 aftrykker Christian 1.s missiv og i en tilhørende note bl.a. anfører, at »særken« blev betragtet som den hellige Margretes. Han fortsætter: »Plures fuerunt Margarethæ, fama sanctitatis in ecclesia Romana celebres. A vero tamen nullo modo abhorrere videtur, si indusium nostrum Sanctæ Margarethæ vindicare voluerimus, quæ a marito suo Herlog in Sialandia An. 1176 trucidatur ...«¹⁸ Det er øjensynlig denne bemærkning, der er Suhms kilde. Ikke alle var dog så ukritiske. 1826 blev Christian 1.s brev atter optrykt, men med den tilføjelse efter Chr. V. Hertels skildring af Århus domkirke, at den havde tilhørt den hellige Margareta af Antiochia¹⁹. Der kan derfor ikke af Christian 1.s henvendelse til kapitlet sluttes noget om dyrkelsen af den sjællandske Margrete i Lund på denne tid.

13. Script. rer. Dan. I, 1772, p. 341.

14. P.F. Suhm: Historie af Danmark VII, 1800, p. 528.

15. Rasmus Nyerup: Skildring af Tilstanden i Danmark og Norge IV, 1806, p. 215.

16. Lauritz Weibull: Diplomatarium diocesis Lundensis IV, 1909, p. 108.

17. Hans Olrik: Danske helgeners levned, 1893-94, p. 369-373. Kulturhist. leksikon XI, 1966, sp. 345; 368.

18. »Der har været flere Margrethe'r, der var berømte i den romerske kirke ved deres ry for hellighed. Det synes dog ikke på nogen måde at afvige for sandheden, hvis vi vil påstå, at denne klædning har tilhørt den hellige Margrethe, som blev dræbt af sin ægtemand Herlog på Sjælland 1176 ...«

19. Journal for Politik, Natur- og Menneske- Kundskab II, 1826, p. 31-32.

Bilag

Oversættelse af Jacob Langebeks tekst med rettelse af M.Cl. Gertz. Udgiven af P.F. Suhm.

Hans Olrik: Danske helgeners levned, 1894, p. 371-373.

I det Herrens år 1176, på helgenerne Crispinus's og Crispinianus's højtidsdag, blev Margrete, frænke af ærkebiskop Absalon i Lund – således som ham selv plejede at fortælle – og nær slægtning af biskop Peder af Roskilde og hans brødre, dræbt af sin ægtefælle, Herlog, og derpå om natten indenfor lukte døre hængt på en bjælke, så det så ud, som om hun havde lagt hånd på sig selv. Derefter blev hun, da sognepræsten forbød hendes begravelse på kirkegården, jordet på marken; men dér kom der ild fra himlen, og da hendes uskyldighed således blev godtgjort ved den natlige glimten af lys, meldes sagen til biskop Absalon. Han fæstede ikke straks lid til de blotte ord, og før sandheden af de ting, man talte om, var bleven lagt klart for dagen, ville han ikke ret tro på udsagnene. Men da rygtet mere og mere tog til, sender han fra Roskilde højst pålidelige mænd til at undersøge sagen, og efter at disse havde overbevist sig om sandheden af denne sag, melder de ham det tilbage, som de havde hørt. Så snart han havde erfaret, at det var sandt, hvad han havde hørt, jublede han i ånden over, at sådanne ting skete i det stift, der hørte til hans bispesæde, og efter straks at have ladet abbed Simon fra Sorø og Rikard, forhenværende abbed i Ringsted, tilligemed andre forstandige mænd kalde overvejede han omhyggelig med dem, hvad man burde foretage sig i denne sag. Dernæst kalder han Herlog, der forhærdede sig i sin hårdnakkede ondskab, til sig og spørger ham, om han er skyldig i den skændselsdåd, han sigtedes for; Herlog går til bekendelse og nægter ikke sin skændselsgerning, da han mærker, at han er blevet røbet ved de tiltagende undergerninger. Blodvidnets frænder trænger ind på Herlog, idet de ville øve gengæld mod ham for hans værk; men bispen får dem bragt til ro og forliger dem meget hurtig. Dernæst drager han, omgivet af tætte folkeskarer, med stor glæde til den ædle frues grav. Liget tages da op af graven, aftvættes, lægges på en bære og føres med ærefrygt til staden. Med største jubel iler folk af alle klasser, ethvert køn, enhver alder, enhver stand det hellige ligtog imøde. Foran baren bar man vokskerter og lamper, efter den fulgte præsteskræppen og biskoppen under hymner og sange. Legemet føres da ind i den hellige jomfru Marias kirke; dér rejses der med ære et mægtigt stort gravmæle for hende, og dér udmærkede hun sig senere ved mange undergerninger.